

SCHLETT ANDRÁS

habilitált egyetemi docens,

Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar, Heller

Farkas Közgazdaságtudományi Intézet

*associate professor, Pázmány Péter Catholic University, Faculty of Law
and Political Sciences, Heller Farkas Institute*

ORCID: 0000-0001-5108-1734

email: schlett.andras@jak.ppke.hu

HIPERINFLÁCIÓ ÉS STABILIZÁCIÓ MAGYARORSZÁGON 1945-46-BAN

*HYPERINFLATION AND STABILIZATION
IN HUNGARY IN 1945-46*

ABSTRACT

The inflation that raged in Hungary in the spring and summer of 1946 was one of the highest inflation rates in history, often mentioned in conjunction with the 1993 Yugoslav and 2008 Zimbabwean inflations. The extremely rapid price increases drew the attention of economists, and many of them used Hungarian inflation data for their research. However, they not only recognized and studied the uniqueness of the Hungarian monetary depreciation at the time but also spoke with admiration about the efforts to improve the economic situation, which ultimately led to the introduction of the new stable currency, the forint.

The study provides an overview of the causes of the acceleration of inflation and the unique attempts to curb inflation. It extensively presents the circumstances surrounding the preparation for stabilization and the introduction of the forint. The conclusions drawn here can serve as valuable supplementary information for research into the history of inflation and as a basis for historical comparisons with the inflationary situations in other countries.

Kulcsszavak: árszínvonal, hiperinfláció, pengő, forint, stabilizáció

Keywords: price level, hyperinflation, pengo, forint, stabilisation

1. Bevezetés: téma, háttér, kutatási kérdések

A második világháborút követő időszakban a világ addig ismert legvadabb inflációja tombolt Magyarországon. A szélsőséges körülményeket jellemzi, hogy

a háború idején valamennyi Duna- és Tisza-hídat felrobbantották. Az ellenséges erők kirabolták az összes bankot és gyárat. Ezenfelül az országnak még 300 millió dollárnyi jóvátételt is kellett fizetnie áruban, 1938-as árfolyamon számítva, és ezen áruk szállítását kizárólag szovjet cégekkel lehetett megvalósítani.

Az extrém módon felgyorsult infláció az elméleti közgazdászok figyelmét is felkeltette, s később számos infláció-kutató használta számításaihoz a magyar inflációs adatokat.¹ A nemzetközi közösségben azonban nem csak a pénzromlás mértékét tartották különlegesnek, hanem a hiperinflációt lezáró sikeres stabilizációt is elismerték. Mindez különösen figyelemre méltó volt, mivel a stabilizációra a háború utáni rövid időn belül került sor, külföldi támogatás vagy stabilizációs kölcsön igénybevétele nélkül.

A tanulmány feltárja, hogy a vázolt szélsőséges körülmények között milyen lehetőségei maradtak a gazdaságpolitikának. Elemezzük, hogy mely intézkedések bizonyultak sikeresnek és melyek vallottak kudarcot az infláció megfékezésére tett kísérletek közül. Végül milyen lépések járultak hozzá a sikeres stabilizációhoz röviddel a háború befejezése után.

Magyarország az első világháború után is stabilizált, de sokkal kedvezőbb gazdasági körülmények között.² Az ország gazdasági erőforrásai nem voltak olyan mértékben szétrombolva, és továbbra is fennálltak külkereskedelmi kapcsolatok. Emellett a szállítóeszközök is működőképesek maradtak, és a stabilizációhoz külföldi kölcsönt is fel tudtak venni. 1946-ban azonban a stabilizációt külföldi kölcsön nélkül kellett végrehajtani, ami már önmagában is nagy kihívást jelentett. Külföldi kölcsön nélküli stabilizációra is volt példa a korábbi évtizedekből: a német hiperinfláció megfékezése 1923-ban. De Németország gazdasági berendezései nem voltak szétrombolva, külkereskedelme fejlett volt, és az országban voltak árukészletek és sértetlen termelési berendezések.

2. A pengő inflációja

Az infláció kezdetei visszavezethetők 1938-ra, amikor a kormány bejelentette a Győri programot, amely a magyar fegyverkezés gyorsítását célozta. A program költségei meghaladták az 1 milliárd pengőt, amit a költségvetés nem volt képes kiegyenlíteni. Emiatt a kormány fedezetlen hiteleket vett fel a Magyar Nemzeti Banktól. A Győri programról szóló törvény felhatalmazást adott a magyar kormánynak, hogy öt év alatt 1 milliárd pengőt investáljon hadi célokra. Ez rendkívüli összeget jelentett, tekintettel arra, hogy az 1930-as években az egész magyar gazdaság évi tőkeakkumulációja nem haladta meg a 180 millió pengőt. Az összeg 60 százalékat közvetlenül hadi célokra, 21 százalékat a közlekedés háborús céljainak megfelelő fejlesztésére, 1 százalékat a bányászatba és a kohászatba, 7,5 százalékat mezőgazdasági, 10,5 százalékat pedig egyéb célokra szánták.³

A bankjegyforgalom növekedéséhez jelentős részben hozzájárult a Németországnak nyújtott export és más szolgáltatások. 1942. december 21-én Magyaror-

szág márkakövetelése 540 millió volt, 1943 decemberében pedig már 978 millió márkára nőtt. 1944. március 19-én Németország megszállta Magyarországot, és ezt követően az ország kifosztása már nem csak a német-magyar áruforgalmon keresztül történt, hanem a németek gyakorlatilag saját minisztériumot hoztak létre Magyarországon. A pénzügyminisztérium háborús alapot hozott létre, és 1944 szeptemberéig havi 200 millió pengőt, majd 300 millió pengőt biztosítottak ennek a támogatására. Ebből az alapból fedezték a Németországnak nyújtott katonai bérmunka és a magyarországi német katonai berendezések költségeit is. 1944-ben ily módon összesen 2028 millió pengőt fizettek ki, s ezen kívül még 890 millió pengőnek megfelelő összegű márkatartozás is keletkezett. Így az 1944. március 19-e utáni német adósság összesen 2918 millió pengőt volt. Ez az időszak alatt bekövetkező bankjegyforgalom növekedésének mintegy 40 százalékát tette ki.

Mindennek ellenére a második világháború végéig az infláció viszonylag mérsékelt maradt, s csak 1945 elején gyorsult fel drasztikusan: az árak az év első felében 15-szörösére, a második felében pedig hihetetlenül, 85-szörösére nőttek.

A háborús kiadásokon túlmenően a nemzeti jövedelem forrásainak jelentős része megsemmisült az 1944-45-ös háborús események miatt. Az állam nyolc hónapon keresztül alig rendelkezett pénzbevéttel, s a kiadások fedezete érdekében folyamatosan új bankjegyeket nyomtattak. Az ország ipari kapacitásának mintegy 90%-a sérült meg, több mint a fele pedig teljesen elpusztult. Az utakat, vasutakat és hidakat lerombolták, a közlekedési eszközök a visszavonuló német és az előre nyomuló szovjet csapatok zsákmányává váltak. A helyzetet tovább súlyosbította az 1945-ös aratás kudarca; az utolsó békeév búzatermésének mindössze harmadát sikerült betakarítani, melynek nagy részét vetőmagra kellett félretenni. 1946-ra ismét az éhínség fenyegetett.

Az 1945-46 gazdasági évben (a költségvetési év júliustól júniusig tartott), a termelt nemzeti jövedelem csupán mintegy harmadát tette ki az utolsó békeév, azaz 1938-as év nemzeti jövedelmének.

A fegyverszüneti egyezmény előírásai nyomán keletkezett gazdasági kötelezettségek 1945 második felében az állami költségek 60, 1946 első felében pedig 40%-át tették ki.

Még mielőtt az első jóvátételi termékekkel megrakott vagon elhagyta volna az országot, a magyar gazdaságra nehezedő terhek jelentősen megnövekedtek, mivel a Szovjetunió Magyarországra utalta a Vörös Hadsereg élelemmel, takarmánnyal és szénrel való ellátását is. A megszálló csapatok ellátása és szükségletei mintegy két milliárd pengőt emésztettek fel. A magyar kormányt arra is kötelezték, hogy a szovjetek által előírt feltételek mellett váltsa be a Szovjet Főparancsnokság által Magyarországon bevezetett ún. Vörös Hadsereg Pengőket. A fedezettel nem bíró szovjet pénz kibocsátása tovább porgette az inflációt.⁴

Az állami költségvetés kiadásainak összege tízszerese volt a bevételeknek, és a pénzügyi fedezetet csak újabb és újabb papírpénz nyomtatásával lehetett biztosí-

tani. Megszűnt az egyensúly a forgalomban lévő pénzmennyiség és a megvásárolható áruk között.

A kifosztott országban megkezdődött a pengő rohamos értékvesztése. 1945 júliusában az átlagos napi áremelkedés 1% volt, de októberre ez már 18%-ra emelkedett. Majd 1946 májusától kezdve az infláció teljesen elszabadult, a napi áremelkedés 1012% volt, július elejére pedig már 45 900%, a második hétre pedig 53 000% volt. Az infláció utolsó napjaiban, július negyedik hetében a napi mutató 158 486%-os áremelkedést mutatott. Az utcákat bankjegyek tengere borította. Az addig csak az asztrofizikából ismert számok hétköznapivá váltak a mindennapi pénzforgalomban. A világ valaha kiadott legnagyobb címletű bankjegye a magyar egymilliárd billpengős volt, ami 1000 trillió (1021) pengőnek felelt meg. Különböző számok és statisztikák az utolsó békeév, 1938 és az 1939. január 1-i értékekhez képest készültek. A hiperinfláció kezdetét és végét között az infláció mértéke elérte a $3,81 \times 10^{27}$ értéket. 1946 júliusában az infláció $41,9 \times 10^{15}$ értéket ért el, ami a csúcspontot jelentette.

1. táblázat: A forgalomban lévő bankjegyek mennyiségének növekedése
Table 1. Increase in the volume of banknotes in circulation

1939. január 1.	863 millió pengő
1944. január 1.	4.392 millió pengő
1945. január 1.	12.180 millió pengő
1946. január 1.	765.446 millió pengő
1946. augusztus 1.	47,4 quadrillió pengő

Forrás: Garami Erika: A hiperinfláció számokban. http://www.penzportal.hu/index.nfo?tPath=/penzvilag_anno___/penztortenet/&article_hid=12732

3. Kísérletek az infláció visszaszorítására

Az infláció visszaszorítása érdekében több kísérletet tettek. 1945. december 19-én a kormány bevezette az ún. bankjegydezsmát. Ennek értelmében a pengőt csak akkor lehetett törvényes fizetőeszközként elfogadni, ha egy kis bélyeget ragasztottak a bankjegy jobb felső sarkába. A bélyeg ára háromszorosa volt a bankjegy névértékének. Ezzel a forgalomban lévő pénz névértékét leszállították. Az állam bevételeket szerzett a bélyegek értékesítéséből, így egy időre nem volt szüksége új hitelek felvételére, vagy bankjegynyomtatásra. Azonban a bankjegydezsm nem tudta megállítani az inflációt, és csak rövid időre enyhítette a helyzetet: a megkönnyebbülés mindössze 11 napig tartott.⁵

Az 1946. január 1-jén bevezetett elszámolási egység, az adópengő sem bizonyult sokkal hatékonyabbnak. Ez szintén egyedi kísérlet volt az infláció megfékezésére. Az adópengő értékét a Magyar Gazdaságkutató Intézet napi szinten határozta meg

az ún. simapengőben.⁶ Ezt követően a bankbetétek, hitelek és adóbevételek mind az adópengőre szóltak, míg a bolti árak és a munkabérek továbbra is simapengőben voltak kifejezve. Az effektív fizetési forgalom is simapengőben bonyolódott le. Az adópengő bevezetésénél az elképzelés az volt, hogy a bankbetétek valorizálása előmozdítja a takarékossgot és így arra készíti a lakosságot, hogy jövedelmének nagy részét lehetőleg ne költse el.⁷

Az adópengő tehát eredetileg csak egy indexszám volt, s arra szolgált, hogy az elértéktelenedő papírpénz számára mintegy mankóul szolgáljon, hogy az, ezáltal a fizetési eszköz funkció betöltésére alkalmasabbá váljék. Az infláció fokozódásával viszont 1946 tavaszára már a kereskedelemben is egyre kevesebben fogadták el a simapengőt, ezért a kormány 1946. május 29-én döntött az adópengő bevezetéséről a simapengő mellett. Így az adópengő hirtelen valódi fizetőeszközzé vált. Azonban ahogy az adópengők egyre nagyobb mennyiségben forgalomba kerültek, az árak az adópengőben is emelkedni kezdtek. 1946. június 23-án újabb szakasz kezdődött az adópengő történetében, amikortól az állami kiadásokat és a munkabér-kifizetéseket is adópengőben teljesítették. Ez a lépés végleg megingatta a simapengő iránti bizalmat, és az adópengő teljesen átvette a helyét. Az adópengő jegyek, amint bevezetésükkor forgalomba kerültek, ugyanolyan gyorsan elvesztették az értéküket, mint korábban a sima-pengő. Mivel a sima-pengőt többé nem nyomtatták, az egész forgalomban lévő pengőtömeg az emelkedő árak miatt napok alatt csaknem teljesen elértéktelenedett.⁸

2. táblázat: Az eredetileg számolási egységnek szánt adópengő indexszáma a „sima” pengőhöz viszonyítva (1946)

Table 2. Index number of the tax pengő

Január 1.	1
Február 1.	1,70
Március 1.	10
Április 1.	44
Május 1.	630
Június 1.	160×10^3
Július 1.	750×10^7
Július 31.	200×10^{19}

Forrás: Garami Erika: A hiperinfláció számokban. http://www.penzportal.hu/index.nfo?tPath=/penzvilag_anno___/penztortenet/&article_hid=12732

Ebben az időszakban egyre elterjedtebbé vált a közvetlen árucseré, és egyik jellegzetes formája a batyuzás. A munkabér pénzbeli része csaknem névlegessé vált, sokhelyütt bevezették a természetbeni bért. A legnagyobb címletű forgalomba került bankjegyen 100 millió bilpengő szerepelt, ami 20 nullát jelentett volna, ha

kiírták volna. 1939-ben egy USA dollár még csak 3,38 pengőt ért, míg 1946 júliusában ugyanaz a dollár 500 millió billió (500 000 000 000 000 000 000) pengőt ért.

3. táblázat: A pengő elértéktelenedése
Table 3. The depreciation of the pengő

	Árindex (1939 aug. 26. = 1)	A dollár árfolyama pengőben
1945. július	105	1 320
1945. november	12 979	108 000
1946. január	72 330	795 000
1946. március	1 872 913	17 750 000
1946. május	11 267 millió	59 000 millió
1946. július 31.	399 623 quadrillió	4 600 000 quadrillió

Forrás: Varga István: A magyar valutacsoda. Budapest, 1946.

4. A stabilizáció előkészítése

A stabilizációs munkálatok 1946 májusától körvonalazódtak. Mivel a kommunista befolyás alatt álló, a gazdaságpolitikát meghatározó Gazdasági Főtanács nem rendelkezett az infláció megszüntetésére és a stabilizáció előkészítésére alkalmas szakembergárdával, a pénzügyminisztériumból kértek állami költségvetésben és pénzügyekben jártas szakembereket. A pénzügyminisztérium akkori kommunista pártzsargonnal élve csak „pettyeseket”, azaz politikailag megbízhatatlanokat tudott küldeni, de a válságos helyzet szükségessé tette az együttműködést, a különböző politikai irányt képviselő, illetve eltérő előéletű közgazdászok között. A stabilizációs munkálatokban részt vett többek között Antos István az állami és vállalati pénzügyek ismerője, Varga István és Csikós-Nagy Béla az árkérdések szakértői, Rényi Béla az állami költségvetés, Jeszenszky Ferenc a bankügyek, Vásáry István és Gordon Ferenc az első pénzügyminiszterek. De konzultáltak a Szovjetunióban élő Varga Jenő ismert közgazdással és más, pl. angliai szakértőkkel is. A stabilizáció előkészítésében nem szokványos szerep jutott az ekkor börtönben ülő, korábbi magyar pénzügyminiszternek és miniszterelnöknek Imrédy Bélának. Imrédy a börtönben értesült az új pénz bevezetésének előkészületeiről. Ezzel kapcsolatban az ő véleményét is kikérték fellebbentve a kegyelem lehetőségét.⁹

A katasztrofális közellátási helyzet, az újjáépítés nehézségei és az infláció nyilvánvalóvá tette, hogy erőteljes állami beavatkozásra van szükség. A stabilizációval egy időben országos egységes jegyrendszert is bevezettek. A kötött gazdálkodás az ipar és a pénzügy területén is érvényesült. Az új árak kialakításánál a búza mázsánkénti árából indultak ki. Ehhez arányítottak az 1938-as árviszonyok szerint minden mezőgazdasági termék árát. A mezőgazdasági árakhoz viszonyítva hatá-

rozták meg az iparcikkek árait. Az életszínvonal-számítások azon alapultak, hogy a stabilizáció kezdetéig az ipari termelés eléri az 1938-as esztendőnek mintegy 50-55 százalékát, a munkateljesítmény a 75 százalékot, a mezőgazdaság szintje pedig eléri az utolsó békeév mintegy 60 százalékát.¹⁰

Világos volt, hogy az új valuta csak akkor tud stabil maradni, ha a megjelenő pénz mögött van árufedezet, tehát ha a forintért az emberek árut tudnak vásárolni. Nem véletlen, hogy a valutareformot aratás utánra, augusztus elsejére időzítették. 1946-ban viszonylag jó mezőgazdasági terméskilátások voltak és a betakarítás utáni időre a mezőgazdasági termékek megfelelő árualapot biztosítottak. Úgy tűnt, hogy sikerül megfelelő ipari jellegű készleteket is arra az időpontra koncentrálni. Ebben nagy szerepe volt a Gazdasági Főtanács rendeletével létrehozott West-Orient állami külkereskedelmi vállalatnak. Ennek feladata az addig magánkereskedői, illetve csempész úton bonyolódó külkereskedelem állam javára történő lefőlözése volt. A legkomolyabb bevételt a dohánytermék nyugatra szállítása és értékesítése jelentette. Az 1944 és 1945-ös dohánytermést a dohánygyárak inflációs pengőért felvásárolták, azonban a szénhiány miatt nem tudták feldolgozni. Mivel nyugaton a dohánytermék hiánycikk volt a West-Orient 1946-ban a dohány gyártók által feldolgozott dohányterméket az erre utasított vámőrség támogatásával nyugatra vitte, s az érte kapott nagy összegű valutáért főleg textilárut vásárolt. Ezt az új pénz árualapjaként a megyék és a nagyobb városok textil nagykereskedőinél helyezték letétbe.¹¹

A stabilizáció szempontjából nagy jelentőséggel bírt a szovjet jóvátételi szállítások átütemezése, valamint, hogy 1946 augusztusában, az amerikai hadsereg kíséretében megérkezett az ún. aranyvonat, amely a Nemzeti Bank mintegy 28 tonnányi, nyugatra hurcolt nemesfém-készletét hozta vissza. A kiadások csökkentésével és a bevételek emelésével az 1946/47-es költségvetési év hiányát 120 millió forintban irányozták elő.¹²

5. Forint bevezetése

Az elértéktelenedett pengő forintra való átváltására nem került, nem is kerülhetett sor. 1946. augusztus 1-jén a pengő értéke olyan alacsony volt, hogy 1 forint 400 000 quadrillió (4×10^{29} hatványon) simapengővel volt egyenértékű, míg a forgalomban lévő irtatlan mennyiségű papírpénz „csak” 47,4 quadrillió pengőt tett ki. Vagyis az összes forgalomban lévő „sima”-pengő csupán 0,01 fillért ért.

Az új pénz bevezetését megelőzte az új forintárak kialakítása. Itt az 1938/39. évi (még értékálló) pengőárakból indultak ki, de az átárazásnál nagy volt a szóródás. A mezőgazdasági árakat alacsonyan állapították meg, az ipari árakat magasabb szinten. A növénytermesztés árait alacsonyabban, az állattenyésztését magasabban állapították meg, ám ezek is lényegesen elmaradtak az iparcikkek árszintje mögött. A gabonaféléknél 2,1-szeres, az állati eredetű termékeknél 4,2-szeres, az ipari áraknál 4,97-szeres volt a szorzó. Az árrendszer ilyen kialakításával, az agrárrolló

kinyitásával – a kommunista gazdaságpolitika Gazdasági Főtanácson keresztül érvényesülő preferenciáinak megfelelően – az újjáépítés során a mezőgazdaságból kívántak tőkét kivonni az ipar támogatására.

A forint pénzlábát az 1946. évi 8 700. M.E. sz. rendelet állapította meg. Eszerint egy kilogramm finomarany 13 200 forintnak, 1 forint ennél fogva 0,0757575 gramm finomaranyra felelt meg. A dollárnak a magyar valutához viszonyított árfolyamát 11,74 forintban határozták meg.¹³

Az új valuta nevének megválasztása nem volt vitáktól mentes. Abban egyetértés született, hogy jellegzetesen magyar nevű pénzünk legyen, olyan, amely nem horrodoz rossz emléket. Felmerült a nevek között a „máriás”, a hagyományos magyar motívumra a *Patrona Hungariae* ábrázolásra,¹⁴ illetve a „libertas”, II. Rákóczi Ferenc rézpénzeire¹⁵ utalva. Végül a „forint” nevet választották, utalva a Károly Róbert magyar király által veretett aranyforintokra,¹⁶ melyek külföldön is hosszú időn át elfogadottak voltak, és igen jól őrizték stabilitásukat. Az első magyar forintokat a XIII. századi firenzei aranypénz, a „fiorino d’oro” mintájára verték, innen lett a magyar forint elnevezés.

A forint első kibocsátásánál a tízforintos címletek voltak a legnagyobbak, s csak később került sor százforintos, majd húszforintos kibocsátására. Kezdetben nem is volt szükség a tízforintosnál nagyobb címletekre, hiszen a Magyar Nemzeti Bank csak kis mennyiségű pénzt hozott forgalomba. 1946 augusztusának végén 356 millió értékű forint vett részt a pénzforgalomban és az év végén is 1 milliárd alatt maradt, ami a kormány tudatos pénzszűkítő teremtő politikájának volt a következménye. A jegybank csak fokozatosan engedte feltöltődni a pénzforgalom csatornáit bankjegyekkel és érmékkel. Az új pénz forgalomba helyezése főként három csatornán keresztül történt:

1. az infláció alatt forgalomban lévő külföldi valuták és tört-arany felvásárlása révén;
2. az MNB-nek az államháztartási deficit fedezésére szolgáló bankjegy kibocsátása révén;
3. a magángazdaság hitelezése révén.¹⁷

A tudatosan teremtett pénzhiány a vállalkozókat és feketézőket arra kényszerítette, hogy valuta- és nemesfémkészletük egy részét forintra váltsák át, így sikerült a forint értékállóságát biztosítani.

Jól jelzi a rendkívüli állapotokat, hogy az első kiadású forint érmék a Mátravédelmi Centrálé háborúban megrongálódott, leszakadt távvezetékének alumíniumhuzalából készültek, ezt olvasztották be s ebből lett a forint. Később a forint értékállóságának támogatására a nyugatról visszahozott ezüstműből – ha kis mennyiségben is – ezüst ötforintos verését is elrendelték. Ez volt az a bizonyos Kossuth-pénz, melynek szélét „Munka a nemzeti jólét alapja.” felirat díszítette. Forgalomba azonban csak töredéke került, mert közben az ezüst ára a világpiacon jelentősen megemelkedett, s az ötforintos értéke hamarosan 8 forint körül alakult. 1948-tól a 20, 1953-tól az 50, és 1970-től az 500 forintos címletek kerültek forgalomba.¹⁸

6. Összefoglalás és kitekintés

Az extrém módon felgyorsult infláció az elméleti közgazdászok figyelmét is felkeltette, és később több inflációval foglalkozó kutató is magyar inflációs adatokat használt a számításaikhoz. Így Philip Cagan is, aki jórészt magyar adatokat tanulmányozva alapvető bizonyítékokat talált arra, hogy ha a pénzkereslet a várható infláció függvényévé válik, az adott időszaki árszínvonalat már nem csak a pénzkibocsátás adott időszaki üteme, hanem a pénzállomány növekedési ütemének jövőben várható értéke is befolyásolja. Olyan mechanizmus alakul tehát ki, amely szerint a magas jövőbeni pénzkibocsátási ütemre vonatkozó várakozások növelik a jelenlegi inflációs szintet is. E mechanizmus csökkenti a monetáris politika arra való képességét, hogy a pénz növekedési ütemének szűkítésével akár ideiglenesen is csökkentse az inflációs szintet.¹⁹ Philip Cagan a hiperinflációra vonatkozó elemzése során a gazdasági ágensek pénzkeresletét a várható inflációs ráta csökkenő függvényeként adja meg.²⁰

Már a stabilizációban részt vevő szakemberek is figyelmeztettek az inflációs várakozásokban rejlő veszélyekre. Dr. Harsány Péter²¹ pár nappal a forint bevezetése után, a Közellátási Tanács 1946. augusztus 10-i ülésén hívta fel a figyelmet arra, hogy az inflációs örület után újra hozzá kell szokni ahhoz a tényhez, hogy a pénz holnap értéke ugyanaz lesz, mint ma. A meggondolatlan költekezés, az impulzív vásárlások viszont hozzájárulhatnak az árak ismételt emelkedéséhez.²²

A stabilizációs program újszerűsége nemzetközi viszonylatban is szenzációt keltett. Később több nemzetközi tanulmány is megjelent, amelyek szerzői a magyar stabilizációs program sajátosságait és sikerét hangsúlyozták. Nicholas Kaldor például a magyar inflációról és a stabilizációs folyamatról írt, 1946 októberében megjelent esszéjében kiemelte a rendhagyó módszereit. Hangsúlyozta, hogy az új pénz bevezetése előtt az ár- és bérrendszer teljes egészében új pénzben történő rögzítése újszerű módszernek tekinthető.²³

Bár az 1946-os infláció generációs élményként épült be a köz- és szakmai gondolkodásba, hatása a gazdaságpolitikára mégsem lett maradandó; ellentétben Németországgal, ahol az 1923-as hiperinflációt követően mindmáig – immáron az EU szintjén – a közgazdasági gondolkodás axiómája, hogy elsődleges cél a pénz értékállóságának a megőrzése.

Összességében a magyar pénzcseré, mint monetáris művelet sikeresnek mondható. Arra azonban nem születtek meg a feltételek, hogy tartósan stabil valuta jöjjön létre. A pénzügyi intézményrendszert a kommunista hatalomátvételt követően hónapok alatt felszámolták. A forint egységes értékmérő szerepe eltűnt, egyszerű elszámoló eszközzé vált.

A világháborút követően a Magyar Kommunista Párt vezetőségében két különböző elképzelés élt a közeljövővel kapcsolatban. Az egyik csoport azt hangoztatta, hogy az életszínvonal és ezen keresztül a népszerűség és a tömeges támogatottság növelésével kell készülniük a következő választásokra. A másik csoport viszont

az ún. „more sovjetico” megközelítést támogatta, amely szerint a legnagyobb polgári pártot koncepciók perek segítségével kell felszámolni. 1945-ben és részben 1946-ban is még az az irányzat dominált a Kommunista Pártban – és nyilván a Szovjetunióban is –, hogy nem időszerű az azonnali hatalomátvétel, s a párt népszerűségének és politikai befolyásának növelése gazdaság- és társadalompolitikai eredményekkel és az azt felnagyító propagandával érhető el.²⁴ A kommunista politikai propaganda középpontjában az 1945-ös földosztást²⁵ követően a pénzügyi stabilizáció és annak sikeres végrehajtása állt. Ennek jeleként 1946. augusztus 1-jén a Szabad Nép című lap nagy betűkkel hirdette, hogy „Rákosi Mátyás a forint atyja!”²⁶

Mindenesetre a valutastabilizációval intézményesült és véglegesült egy 1945 óta érvényesülő tendencia, amely egy, ekkor már tudatos gazdaságpolitika részeként ellehetetlenítette a magántőke-felhalmozást.²⁷ Végso soron ez a politika a külföldi, és a magyar vállalatok felszámolásának előjátéka volt. A tőkeképződést, a magánvállalatok talpra állását az államapparátus egyre hatékonyabb ellenőrző és rendészeti tevékenysége is akadályozta. Az elértéktelenedett pengő leváltása teljesen új ár- és bérarányok kialakítását tette lehetővé, ami jelentős társadalmi és gazdasági változásokat indított el.

Az új rendszer hátulütője tehát az volt, hogy a pénzügyi reformmal együtt elkezdődött a magyar bank- és pénzügyi rendszer lebontása és szovjetizálása. A restriktio megakadályozta a bankbetétképződést is. A stabilizációs pénzpolitika egyrészt megszüntette a magánbankok hagyományos bankári tevékenységét, azaz megteremtette az állam hitelmonopóliumát, másrészt a gyárilpar és a kereskedelem magánvállalatai egyoldalú függésbe kerültek az állammal szemben. A magánvállalatok tőkehiányos helyzetével szemben az állami vállalatok elegendő hitelhez, sőt támogatáshoz juthattak.

JEGYZETEK / NOTES

- 1 Például: Bomberger, W. A. –Makinen, G. E. (1980): Indexation, inflationary finance, and hyperinflation: the 1945-1946 hungarian experience. *Journal of Political Economy*; 1980, (1983); Sargent, T. J. (1982) 41–98. old.
- 2 Lásd ehhez: Schlett A. (2021)
- 3 Ausch S. (1955) 1195. old.
- 4 Honvári J. (2003) 435–436. old.
- 5 Varga I. (1964) 103-104. old.
- 6 Ahogy a pesti humor fogalmazta: „A simapengő volt az, ami értéktelen papír volt, és az adópengővel mérték meg a simapengő értékét.”
- 7 Varga I. (1964) 106. old.
- 8 Ausch S. (1958) 118-119. old.
- 9 Kiszgadzapárti politikusok elmondása szerint, a stabilizáció kidolgozásában kimagaszló és egyáltalán nem szokványos szerepe volt a háború előtti utolsó kormány miniszterelnökének, a nemzetközi híró finanszeninek, Imrédy Bélának. Ő 1946-ban a Markó utcai fogház tízes cellájában raboskodott, ahol ügyvédje közölte vele, hogy a kormány új pénz forgalomba hozatalát határozta el, s egy stabilizációs tervvel döntő lépést tenne a kegyelmezési aktus felé. Imrédy két hét múlva egy 60 oldalas munkát adott át ügyvédjének. Pénzügyi tervezetének átnyújtása után, 1946. február 28-án kivégezték.
- 10 Vas Zoltán: 30 éves a forint. MNB. Budapest, 1977.
- 11 Uo. 23.
- 12 Honvári J. (2003) 451. old.
- 13 Lásd: Bácskai T. – Huszti E. – Simon P. (2003)
- 14 Az ún. „Madonnás típusú”, azaz a hátoldalukon *Patrona Hungariae* ábrázolást viselő pénzeket (dénárokat) Mátyás királytól Mária Teréziáig verettek uralkodóink.
- 15 Libertasnak nevezték II. Rákóczi Ferenc rézpénzeit, melyek a hátlapjukon PRO LIBERTATE feliratot viseltek. E szükségpénzeket 1705 és 1707 között verték Nagybányán és Munkácson.
- 16 Magyar forintot először 1325-ben vertek. Népszerűségüket annak köszönhatték, hogy a magyar királyok még a leginségesebb időszakokban is kényesen ügyeltek értékállandóságukra. A 99 százalékos finomságú, méretüket tekintve egy mai ötforintosnak megfelelő aranyérméknek pontosan 3,52 grammot kellett nyomniuk. A 16. századtól kezdve a forint sok országban etalonként szolgált, a skandináv államokban ungarsk gylden, Németalföldön hongarske dukat, Itáliában ongaro néven verték a vele meg egyező finomságú és súlyú, általában a kinézetében is hasonló aranyérméket (a feliratan gyakran szerepelt a „valorhung” rövidítés, ez azt jelezte, hogy az adott pénz a magyar mérték szerint való). Az ősi mérték még a 19. századi osztrák–magyar pénzverést is befolyásolta, az utoljára 1881-ben előállított császári aranydukátok súlya az 556 évvel korábban bevezetett etalon szerinti volt.
- 17 Ausch (1958) 157. old.
- 18 Pénzkibocsátás Magyarországon. MNB. (1978): 18.

- 19 Sargent, T. J. (2005) 184. old.
- 20 Cagan, P. (1956)
- 21 Közellátási Minisztérium osztályvezetője.
- 22 Dr. Harsány Péter (Közellátási tanácsos) beszéde: A forint és a közellátás. Közellátási Tanács. 1946. augusztus 10. (kézirat) Közellátási Minisztérium. (1945-1947). MNL-OL-XIX-K-4 68. csomó, 2. tétel
- 23 Kaldor, N. (1946)
- 24 Vida I. (1986) 229. old.
- 25 Erről bővebben lásd Gulyás László (2012): A kommunista hatalomátvétel első fázisa Magyarországon. (1945-1947). Különös tekintettel az agrárgazdaságra. In: Schlett András szerk. (2012): Földindulások-Sorsfordulók. Kollektivizálás, agrárvilág és vidéki változások a XX. század második felében. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának Könyvei. Szent István Társulat az apostoli Szentszék Könyvkiadója. Budapest. 35–46. old.
- 26 A népnyelv által erre adott humoros válasz: „...akkor biztosan az anya volt szép!”- jelképezi a kor hangulatát.
- 27 Pető I. – Szakács S. (1985) 74. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM / REFERENCES

- Ausch Sándor (1955):** A háború finanszírozása és az 1938-1944. évi infláció Magyarországon. Közgazdasági Szemle. 1955. 10. sz.
- Ausch Sándor (1958):** Az 1945-1946. évi infláció és stabilizáció. Kossuth Könyvkiadó. Budapest.
- Bácskai Tamás – Huszti Ernő – Simon Péterné (2003):** A pénz. A kaori kagylótól az euróig. Yuki. Budapest.
- Botos János (2007):** A korona, pengő és forint inflációja (1900–2006). Szaktudás Kiadó Ház Zrt. Budapest.
- Büky József (1946):** A pengőtől a forintig. A „Budapest” Könyvtára 3. szám. Budapest.
- Bomberger, W. A. – Makinen G. E. (1980):** Indexation, inflationary finance, and hyperinflation: the 1945-1946 hungarian experience. Journal of Political Economy, Volume 88, Number 3.
- Bomberger, W. A. – Makinen G. E. (1983):** The Hungarian hyperinflation and stabilization of 1945-1946. Journal of Political Economy. Volume 91, Number 5.
- Cagan, Philip (1956):** The monetary dynamics of hyperinflation, M. Friedman (ed.), Studies in the Quantity Theory of Money, Chicago.
- Csillik Péter (2016):** A magyar infláció története 1949-1989 között. In: Virág Barnabás (Szerk.): A forint 70 éve: Út a hiperinflációtól az árak stabilitásáig. Budapest, Magyar Nemzeti Bank, 42–76.

- Eperjesi Zoltán, Horváth Zoltán, Vajda Kitti (2016):** A háború utáni infláció és a forint bevezetése (1946–1949) In: Virág Barnabás (Szerk.): A forint 70 éve: Út a hiperinflációtól az árak stabilitásáig. Magyar Nemzeti Bank. Budapest. 11–41.
- Garami Erika (2006):** A hiperinfláció számokban. Pénzportál. http://www.penzportal.hu/index.nfo?tPath=/penzvilag_anno___/penztortenet/&article_hid=12
- Gulyás László (2012):** A kommunista hatalomátvétel első fázisa Magyarországon. (1945–1947). Különös tekintettel az agrárgazdaságra. In. Schlett András szerk. (2012): Földindulások-Sorsfordulók. Kollektivizálás, agrárvilág és vidéki változások a XX. század második felében. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának Könyvei. Szent István Társulat az apostoli Szentszék Könyvkiadója. Budapest. 35–46. old.
- Honvári János (2003):** Magyarország gazdasági fejlődése a II. világháború után (1945–1958), In: Honvári János (Szerk.), Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig. Aula Kiadó. Budapest.
- Káldor, Nicholas (1946):** Inflation in Hungary. The Economic Journal. 10.
- Pető Iván – Szakács Sándor (1985):** A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945–1985. I. kötet. K&J. Budapest.
- Pénzkibocsátás Magyarországon (1978):** Magyar Nemzeti Bank. Budapest.
- Sargent, Thomas John (2005):** Infláció és a racionális várakozások. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Sargent, Thomas John (1982):** The Ends of Four Big Inflations. In: Robert E. Hall (Ed.): Inflation: Causes and Effects. University of Chicago Press. 41–98.
- Schlett András (2021):** Magyarország gazdasági stabilizációja az első világháborút követően. Levéltári Közlemények. 90:1. 23–44.
- Vas Zoltán (1977):** 30 éves a forint. Budapest, MNB. Budapest.
- Vida István (1986):** Koalíció és pártharcok 1944–1948. Magvető. Budapest.
- Varga István (1964):** Az újabb magyar pénztörténet és egyes elméleti tanulságai. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest.